

LYKTAN

ATT VÄCKA ETT KULTURMINNE

Idéer om Lyktans framtida funktion,
illustrerat av studenter vid Göteborgs Universitet
på temat "kommunikativa aspekter."

LYKTAN ATT VÄCKA ETT KULTURMINNE

Stort tack till alla som på olika sätt har medverkat i projektet, ställt upp för intervju och gett sin syn på Lyktan.

Intervjuerna i skriften är hämtade ur råmaterialet till filmen »Lyktan – att väcka ett kulturminne« gjord av Anders Lundvang. Filmen kan beställas hos Göteborgs Stadsmuseum.

Projektet har genomförts med stöd från Länsstyrelsen Västra Götaland.

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

Redaktör: Sanja Peter, översättning John Rahmes

Foto: Bert Claeson, Solveig Claeson, Ingegärd Johansson, Sanja Peter samt

Region- och Stadsarkivet Göteborg/Sven Brolids arkiv

Omslagsfoto: Sune Sundahl

Grafisk form: Pernilla Elmtén

Tryck: Göteborgs Länstryckeri AB 2005

ISBN 91 85488 75 5

www.stadsmuseum.goteborg.se

»Man såg ju Lyktan på den tiden på väldigt långt håll, bättre än idag när så mycket vegetation har växt upp. När man kom till Kortedala från Bellevue så lyste Lyktan på höjden. Det var väldigt vackert.«
Åke Hector, vars mor hade affären i Lyktan en period

»Det är viktigt att ta vara på Lyktans läge. Lyktan bör vara en mötesplats, vilket var tänkt från början, för utställningar, musik, tillfälligt kafé och hyresgäster som ser ett värde i att sitta i en så kallad kulturbyggnad«

Mette Brolid, dotter till arkitekten Sven Brolid

LYKTTAN ATT VÄCKA ETT KULTURMINNE

Gregorianska gatan 17
Arkitekt Sven Brolid, 1957

Över en bergsklyfta spänner en »betongbro« som bär upp en liten byggnad. Genom sin placering har Lyktan fungerat som såväl en fruktbutik som entré till bostadsområdet på Gregorianska och Julianska gatorna i Kortedala. Byggnaden får, på sätt och vis, representera folkhemmets Sverige.

MOMENT 22 – HUR LÖSER MAN ETT BEVARANDEPROBLEM?

Bostadsbolaget ville riva Lyktan 1998, men omprövade sitt beslut och kunde tänka sig att renovera byggnaden om länsstyrelsen gav bidrag för upprustning. Länsstyrelsen

ville dock inte bevilja pengar utan att Lyktans framtida användning säkrades. Men utan upprustning verkade det besvärligt att hitta användning för butiken. Lyktan hade hamnat i ett »moment 22«. Museet har frågat olika aktörer om återanvändningen av byggnaden och hört berättelserna om Lyktan.

Arkitekturhistoriker betraktar Lyktan som ett historiskt monument medan fastighetsförvaltaren Bostadsbolaget främst vill hitta en lämplig hyresgäst. De vill sälja byggnaden i tron att de inte klarar av att förvalta ett modernt kulturhistoriskt arv. Det återstår dock för kulturmiljövården att bemöta frågor kring detta ämne.

Foto Sune Sundahl, 1950-tal.

FUNKTIONALISMEN

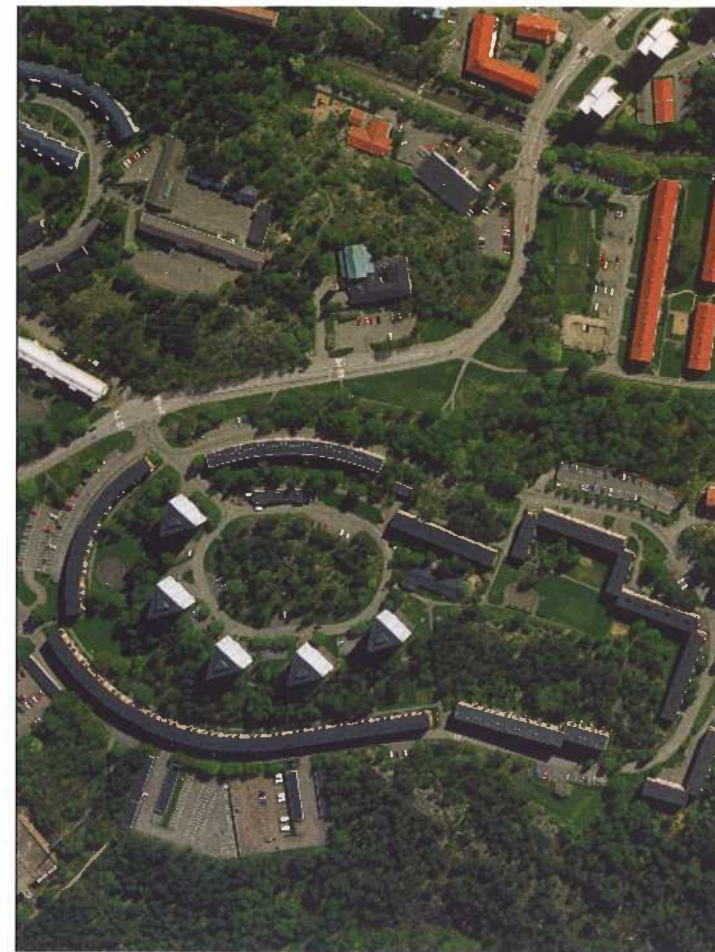
1930-talet kom med den nya rörelsen funktionalismen. Gothard Johansson, en kritiker som följde den svenska samhällsutvecklingen på 1920- och 30-talen, kallade 20-tals klassicismen liksom den sentimentala allmogeroantikens för en flykt från sin egen tid. Kanske var det orsaken till att den svenska funktionalismen fokuserade på samtiden. Funktionalismens motto år 1931 var »Acceptera den föreliggande verkligheten – endast därigenom har vi utsikt att behärska den.«

Funktionalism står för mycket, från samhällsyn till arkitekturteori. I arkitektoniska termer står funktionalismen för saklighet, förnuft samt rationellt utvecklad ändamålsenlighet i planering och bygge. I den tidiga funktionalismen avvisades fyrkantiga rum och kurvan sågs ofta som utgångspunkt för rumsstruktur och planlösning. Därför har till exempel en typisk funkisvilla ett platt tak, ljus färgsättning, inga dekorationer och en rundad del med altan eller takterrass.

Funktionalismen som ideologisk rörelse inom arkitekturen antog mindre revolutionära uttryck efter andra världskriget och kallades i Sverige för folkhemmets arkitektur. Claes Caldenby till exempel kallar svensk femtiotalarkitektur för en vårdad och välartad modernism. Det är den rörelsen som präglar Kortedals stadsplan och arkitektur.

Vy över södra Kortedala, foto Solveig Claeson, 1958.

Bostadsområdet i Kortedala, ibland kallat »fotavtrycket« sett från luften. Stadsbyggnadskontoret, Göteborg.

»Det var i början av 50-talet, en tid som låg efter funktionalismen och man var väldigt påverkad av de idéer som funktionalismen förde fram. Något som man arbetade efter var: form följer funktion. Det genomsyrar hela området faktiskt och även Lyktan. Det finns en renhet i byggnaderna. De detaljer, material och form som man ritade är helt utan utsmyckning. Vikten ligger istället vid kompositionen, funktionen, formen och innehållet. Det betyder att man lägger ett ganska sinnrikt pussel av olika slags funktioner som till slut skall ge en helhet.«

Mette Brolid

»Brolids område har en egen liten stadsplan. Och grunden till idén för det kommer från Italien. Man reste på inspirationsresor, till exempel San Guiminiano. Det ligger uppe på ett berg och är en egen liten stad omringad av stadsmur som försvar och i den finns en stadsport. Det kan man ha som bakgrund i ett arkitekturprojekt. Det var inte meningen att bygga upp en Italiensk by i Göteborg, man snarare översatte en idé... Lyktan är kommunikation som stadsport. Den binder ihop stadsmuren och öppnar området mot omvärlden. Man hade en utsikt över andra områden.«

Mette Brolid

Plaskdammen vid Gregorianska gatan, foto Bert Claeson, 1960.

»Det var en framtidsvision att se de här trekantiga husen. Man såg dem växa upp. Det kom studieresor och körde runt den här lilla Julianska gatan för att titta på husen. Kommer ihåg särskilt den gången det kom en buss fullastad med Japaner.

På den tiden var man enormt lycklig över att man överhuvudtaget kunde få tag i en lägenhet. Man hade arbete och man kände sig ganska trygg i sin omgivning. Det är svårt att förklara vad som var speciellt med Kortedala. Det var en känsla av att man flyttade ut i naturen helt enkelt. Det rådde en optimism, man trodde lite grann på framtiden. Man var inte rädd för att mista sitt jobb, man var trygg i samhället och i tillvaron.

Frågan om vilka kategorier som flyttade in kom ofta. Det var arbetare och lägre tjänstemän, från Volvo, SKF, varven etc. och folk flyttade in från Annedal, Olskroken, Haga osv.

Sen fick man bra kommunikationer 1957, spårvagnen kom. Direktbussar fanns ut till Volvo och varven.«

Bert Claesson flyttade in den 1 november 1955 i en tvåa på 50 m² på Gregorianska gatan.

I BACKSPEGELN

Kortedala byggdes på 1950-talet. Den var belägen 7 km norr om Göteborgs centrum och hade ingen direkt kontakt med intilliggande stadsbebyggelse.

Kortedalas bostadsområden projekterades av olika arkitektkontor. Brolid och Wallinder Arkitektkontor skapade en speciell stadsform som delvis inspirerats av italienska medeltida byar, med en ringmur (lamellhusen), den lilla

byn (triangelhusen) stadsport och mötesplats (Lyktan). Planformen påminner om ett »fotavtryck« vilket området mellan Gregorianska och Julianska gatorna ofta kallats för.

Innan det moderna Kortedala byggdes på 1950-talet fanns det sexton bebodda torpställen i Kortedala – den korta dalen – eller Ramsdalen. Området utgjordes av utmark, mest kala berg, ljunghedar och mossar. Det mesta var inte odlingsbart.

Nära Lyktan, vid Vårfrukyrkan låg Torp 1 som 1791 tillhörde Lars Larsson, Kortedalas förste kände innevärdare. Stugan bestod av ett rum och kök.

De första torpen av obearbetad sten och ingrävda i backen byggdes av så kallade backstugusittare – fattiga jordlösa människor. I mitten av 1800-talet blev invånarna torpare. I utbyte mot hyra eller dagsverken till markägarna, bland annat från lantegendomarna Kviberg och Kvibergsnäs hyrde dom marken. De flesta var människensbönder. Det vill säga de hade dagsarbete, exempelvis på Renhållningsverket. De odlade lite, hade kanske en ko, gris och höns.

Vy över området innan Lyktan byggdes. Pilen markerar Lyktans framtida läge. GSM arkiv, 1956.

KULTURMILJÖVÅRDEN OCH AGENDA KULTURARV

Lyktan-projektet är ett sätt att mäta och utvärdera de resurser som krävs för ett mer offensivt och brukarriktat kulturmiljöarbete i linje med de senaste kulturavspropositionerna, Agenda kulturarv med mera.

Kulturmiljöverksamheten kan med rätt prioriteringar profileras som en aktiv och konstruktiv part när det gäller att hantera byggnader och miljöer som representerar det moderna samhällets kulturarv.

MOBILISERING

Syftet med projektet har varit att genom kommunikation, med Lyktan i fokus, undersöka och kanske främja intresset för det moderna kulturarvet. Följande satsningar genomfördes:

- Samarbete och kontakter med lokala aktörer: Bostadsbolagets ledning, kvartersvärdar och assistenter, Stadsdelsförvaltningen Kortedala samt förvaltningsanställda.
- Samarbete med Göteborgs universitet inom kursen »Det kommunikativa rummet«.

- Samarbete med Backa teater inom projektet »Svenskt 1900-tal makt och demokrati«.
- Samarbete med Chalmers inom kurs i Byggnadsvård och ombyggnad.
- Samarbete med fem högstadie- och gymnasieskolor.
- Visningar, tvärvetenskapliga guidningar, bland annat under Vetenskapsfestivalen, Kulturhusens dag m m.

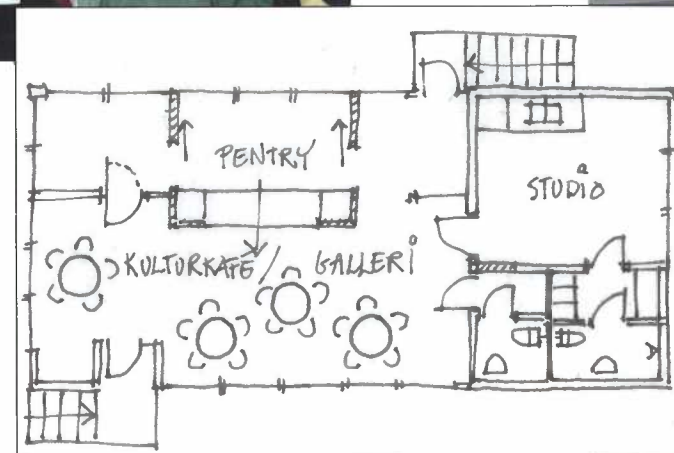
- Filmproduktion »Lyktan – att väcka ett kulturminne«.

Satsningarna var en del i Lyktans bevarandeprocess utan en förhandsbestämd utgång.

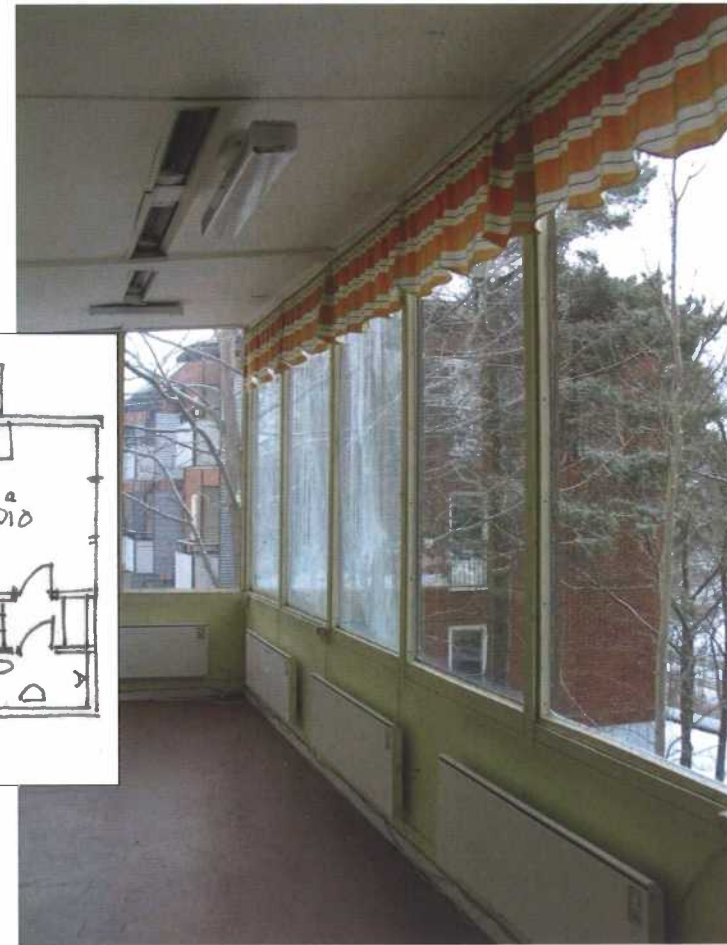
Filmen visade sig vara ett mångfacetterat verktyg och ett uttrycksfullt medium som väcker kulturminnen.

Kulturhusens dag, visning av Lyktan, 2004.

Planskiss, ett förslag av arkitekt Lisa Östman.

FILM FÖRMEDLAR EN MÅNGFALD AV MINNEN

Ett av projektets syften har varit att utforska möjligheterna att använda film som medium inom kulturmiljövården.

Filmen »Lyktan – att väcka ett kulturminne« av Anders Lundvang är ett sätt att skildra Lyktans betydelse för människor och institutioner. Filmen har i det här fallet haft två riktningar: dels har filmaren skildrat projektet med sitt specifika medium, dels blev filmen en sammanfattning av de olika perspektiv som framkommit genom projektet.

Filmen följer projektets olika skeden men den ställer även frågor om vad som är ett kulturminne, vad det är som bevaras och vad vi ser försvinna. Filmen och projektet är en sammanfattning av olika perspektiv på Lyktan som minnesobjekt och kulturarv.

Dokumentärfilmarens sätt att närma sig objektet kan liknas vid den enskilde antikvariens eller andra experters sätt – med professionella ögon men på ett subjektivt sätt.

»HUR BEVARAR MAN EN BYGGNAD TÄNKT I EN FÖRÄNDRINGENS ESTETIK? HUR FRYSER MAN EN FLOD?«

Claes Caldenby 1995

NÄSTA STEG?

Trots eller kanske tack vare mobiliseringen har det väckts viktiga frågor om bruk av kulturminnen, till exempel: Hur fördelas ansvaret för kulturhistorisk bebyggelse? Vem bör organisera ansvarsfördelningen om det är flera aktörer? Är vissa brukare av kulturhistorisk bebyggelse mer lämpliga än andra? Sist men inte minst: Vem vill bruka Lyktan?

Den ursprungliga funktionen från 50-talet för Lyktan som handelsplats är intressant. Det är även vad detaljplanen medger. Men det är lika intressant att pröva andra funktioner. Lyktan kan kvarstå som smycke, skulptur, port och identitet i området.

Lyktans framtid som en aktiv byggnad handlar om att hitta en kombination av hyresintäkter

och anslag för bevarande, med en hyresgäst som uppskattar att sitta i ett »kulturhus«.

Det kan slutligen konstateras att det inte är museets roll att ta hand om övergivna, kulturhistoriskt intressanta hus. Däremot kan ett museum vara en motor i mobiliseringsprocessen och väcka sovande minnen.

Teknisk undersökning, betongprovtagning 2004.

The Lantern

Modern Swedish Heritage

The Lantern (Lyktan) is a small modern building created as an entrance to a housing estate in Kortedala. It was built in 1957 by the architect Sven Brolid. The City Museum of Gothenburg has recently implemented a process intended to save the building from pending demolition. The aim is to recall Gothenburg's recent past – highlighting the Lyktan as an important part of Swedish Cultural Heritage. This brochure and the film document that process.

BACKGROUND

Many of the signature intentions of post-war social and physical planning were realized in the housing estate of Kortedala. Planning in Sweden in this era – the 50s – was characterized by economic affluence, altruistic social goals, and heightened personal expectations. These ideals were embodied in Kortedala in a »garden city«, a mixture of high-rise and low-rise housing and private and public open space.

THE LANTERN PROJECT

This brochure and the film »Lantern« bringing back the memory of cultural heritage present the Museum's efforts toward finding acceptable and flexible methods of preservation of the Lyktan.

One of the aims of the project was to demonstrate the common public responsibility for cultural heritage. Networking, film documentation, public meetings and workshops have proved to be a useful approach in grappling with these issues.

The project illustrates that while museums and other public institutions can not take responsibility for abandoned buildings of cultural and historic importance, they can inject vital initiative into preservation processes.

LANTERN – THE FILM

Throughout the project, film has been a great mediator - partly because of its documentary facility and partly through its persuasive qualities. The film has recorded the public history and personal narratives of the building, Kortedala and the preservation process. Film creates a catalyst of feelings through its

documented images. Viewers react to the film pictures in essentially engaged ways. We have come to feel, through this project it is essential to use film when the goal is to arouse public sentiment for preservation of cultural heritage.

WHAT'S NEXT?

The Lantern will probably find a user. At this moment, the question of who will hire or manage the Lantern is not solved. But the solution, although sometimes presented as »catch 22«, is not far away. However, the film remains as a document of its existence.

Lyktan nu och då.

Gustaf VI Adolf, stadssekreteraren Torsten Henriksson och landshövdingen Ernst Jungen på besök i Lyktan 1957. Fotograf okänd.

LITTERATUR

Brolid, Mette & Caldenby, Claes. Sven Brolid arkitektkontor 1948–1978. Tiden och staden. Göteborgs Stadsmuseum, Göteborg 2001.

Caldenby, Claes. Femtiotalet: lust och förlust/ Femtiotalet, Arkitekturmuseet Årsbok 1995. Stockholm 1995.

Lundkvist, Klas. Lyktan, grannskapet och omvärlden. Chalmers Tekniska Högskola. Göteborg 2004.

Sporre, Ingrid. Lyktan Kortedala. Chalmers Tekniska Högskola. Göteborg 2004.

Sternegård, Sofia. Kiosken Lyktan. En femtiotalsbyggnad i Kortedala. Göteborgs Universitet. Göteborg 2001.

Söderpalm, Kristina. Kortedala förr i tiden. Informationskatalog Kortedala. Göteborgs stad 1980.

Samt källmaterial ur Stadsmuseets arkiv.

Den här broschyren introducerar ett av kulturmiljövårdens olika försök att bidra till att byggnader och miljöer återfår sitt värde, att väcka minnen av ett kulturminne.

ATT VÄCKA ETT KULTURMINNE

ЛЫКТАН

LYKTAN

ATT VÄCKA ETT KULTURMINNE

